

Erdős Tibor: Fenntartható gazdasági növekedés

**Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.,
518 oldal, kötve, név- és tárgymutatóval**

A magyar közgazdaságtudomány egyik vitán felül állandóan meghatározó személyisége a most 75 éves Erdős Tibor akadémikus. Nemcsak azért, mert évtizedeken át a közgazdászok nemzedékei – lényegében az egész mai derékhad – tőle tanulta a makroökonómia alapjait, szemléletét és az igényességet. Kutatóként az elmúlt három évtizedben a hazai növekedésmélelet és alkalmazásainak kiemelkedő művelője. Az Akadémiai Kiadónál az elmúlt év végén napvilágot látott legújabb kötete e témakörben immár hatodik monográfiája (a tananyagokat nem számítva). Ez a kötet szervesen illeszkedik a szerző munkásságába.

A hetvenes évtizedben megjelent három monográfiájával Erdős Tibor a standard maróökonómiát hozta vissza a korszak átideologizált, normatív beszédmódja és autodidakta kísérletezései ellenében (*Erdős* [1972], [1974], [1976]). Rámutatott, hogy a gazdasági növekedés üteme és hullámzása kormányzati eszközökkel csak korlátozottan befolyásolható. A nyolcvanas évek közepén megjelent monográfia a növekedési pályáról, vagyis a rövid távon tapasztalt lassulás hosszú távú jellegéről és meghatározottságáról szólt (*Erdős* [1986]). A kilencvenes évek végén közreadott *Infláció* című monográfia leszámolt azzal a – közgondolkodást máig tévútra vivő – illúzióval, amely szerint az áremelkedések üteme hosszabb távon a gazdasági növekedés ütemére nézve közömbös lehetne, sőt bizonyos körülmények közt még áldásos is volna (*Erdős* [1998]). A jelen kötet a korábbi munkák eredményeinek rövid szintézise mellett számos új meglátással gazdagítja ismereteinket.

Mint a növekedésmélelet legtöbb képviselője – Keynestől és Káldortól Barróig és Lucasig –, szerzőnk igen élesen érdeklődik az elméletét ellenőrző gazdaságpolitikai alkalmazások iránt is. Éppen ezért a jelen kötet két önálló részből áll. Az első hatvan százalék – kilenc fejezet – a növekedés tényezőit és a fenntarthatóság összetevőit elemzi. A maradék negyven százalék – hat fejezetben – az átalakuló és uniós taggá vált Magyarország viszonyaira történő alkalmazásokat tartalmaz. A vaskos kötet két fő kérdése az, hogy *mikor és mitől fenntartható* – egy kormányzati cikluson túl is – a gazdasági növekedés, másfelől az elmélet és a közélet egymásnak feszülő megfontolásait mérlegelve, *mekkora* Magyarország *hosszú távra* reálisan várható *növekedési üteme*, és ez honnan tudható. A szerző – korábbi írásaihoz hasonlóan – a teljes körű számbavételre törekszik, a leggyakoribb érvek és ellenérvek részletes vizsgálata után fogalmazza meg következtetéseit. Ebből adódóan a recenzió műfaji kereteit szétfeszítené, ha megkísérelnénk az érvrendszer egészét visszaadni. A következőkben ezért – ízelítőként – néhány fontos meglátás földézésére szorítkozhatunk csupán, míg a bizonyításokra kíváncsi olvasóknak a kötetet magát érdemes kezükbe venniük.

Az 1–3. fejezet a főbb elméleti irányzatok egybevetésével megállapítja, hogy létezik a piacgazdaság hosszabb távon fenntartható – *steady state* – növekedési üteme. Ez azonban meglehetősen alacsony – az OECD-országokban évi 2 százalék körül van –, és ezen kormányzati erőfeszítésekkel is csak átmenetileg lehet változtatni. A legjobb esetben is inkább csak a szintet, semmint a trendértéket lehet módosítani.

A 4–5. fejezet ehhez azt teszi hozzá, hogy egyfelől nincs közvetlen összefüggés a beruházások és a növekedés között, másfelől befektetésekre van – mind a fizikai, mind pedig az emberi tőkébe – szükség az imitációhoz, a műszaki fejlődés eredményeinek bevezetéséhez és elterjesztéséhez. Sőt, a hatás érvényesüléséhez még azt is ki kell várni, hogy az újítások a gazdaság egészében elterjedjenek. A műszaki fejlődés és az új gazdaság összefüggésében kiemeli: az információs forradalom és a számítógépek elterjedése sem tudja a piacproblémát kiküszöbölni, mert a megtakarító és a beruházó döntően eltérő motivációja fönnyarad.

Az endogén növekedéseméletet értelmező 6. fejezetben a szerző kiemeli, hogy nem azok az gazdaságok növekednek a leggyorsabban, amelyekben a legfejlettebb az intézményrendszer. Ez már azért is így van, mert a legfejlettebbeknél nincs a későn jövők előnye, az utolérési hatás, sőt a csúcson már eleve nem lehet a korábbi ütemben vagy annál gyorsabban előre haladni. A műszaki haladás üteme és a finanszírozhatóság határozza meg végső fokon és hosszú távon a növekedés ütemét. A műszaki fejlődés megnyilvánult mértéke akkora lehet, amekkorát a finanszírozható beruházások elbírnak.

A fejlődés finanszírozási feltételeiről szóló 7. fejezet részletes elemzéssel oszlat el számot, a közgondolkodást még ma is tévútra vivő befolyásos tévképzetet. Egyfelől bebizonyítja, hogy az infláció mindig elbizonytalanítja a beruházásokat, különösen akkor, amikor üteme az előző időszakhoz képest gyorsulóban van. Ezért *nincs átváltás* az infláció és a növekedési ütem között, az infláció – az egészen rövid táv kivételével¹ – mindig és feltétlen *lassítja* a növekedést. Hasonlóképpen a költségvetési deficit gazdaságélénkítő hatásáról szóló tétel is téves, mert az államháztartási hiány *mindig* kiszorítási hatással jár. Sőt, a túl nagy – és a növekvő – állami újraelosztás mellett a növekedés még deficit nélkül is lelassul. Ehhez még a kamatemelési mechanizmust sem kell bekapcsolni. A korábbi tétel megfordítása – a minél kisebb állami újraelosztás, annál nagyobb növekedés populista tézise – sem megalapozott. Hasonlóképpen bizonyítható – és Erdős Tibor bizonyítja is –, hogy a jelentős állami *eladósodás mindig korlátozza a növekedést*. Sőt, egy idő után már az adósság kváziautomatikus növekedését is nehéz megfékezni, utóbbi esetben pedig a kamatszolgálat növekedése és/vagy a restriktív kényszer korlátozza a gazdaság bővülését.

A növekedés fenntarthatóságának piaci feltételeiről szóló 8. fejezet felhívja a figyelmet arra, hogy a működőtőke beáramlása csak *átmenetileg* javítja a fizetési mérleget, mert a dolog természetéhez tartozik a tőkekivétel és a hazautalások folyamatos bővülése is. Miközben a nemzetgazdaság növekedési üteme kormányzati eszközökkel nemigen befolyásolható, eközben a kormányzatok és az általuk alakított szabályozási rendszerek révén létrejövő beruházási közegek nemzetközi versenyben állnak egymással. Mivel a piacok világszerte egyre nyitottabbakká válnak, tisztán belföldi piacbővítést célzó intézkedésekkel a növekedés ütemét eleve nem lehet növelni. Sőt, mivel az is belátható, hogy a növekedés ütemének átmeneti gyorsulását eredményező, úgynevezett tranzíciós pályát sem lehet közvetlenül befolyásolni, ésszerű, ha a kormányzat mellözi az összes közvetlen, tisztán piacbővítő intézkedést.

A 9. fejezet azzal a témakörrel foglalkozik, ahonnan a fenntarthatóság fogalma a közgazdaságtanba került: a természeti környezet védelmével, a természet és a gazdaságfejlődés viszonyával. E fejezetben különösen a környezetkímélő növekedés főbb változatait taglaló rész figyelemre méltó. A szerző kifejti, hogy a környezeti kihívásra – mindenképp előtt a globális felmelegedésre – olyan szabályozási választ kell találni, ami egyfajta *indukált műszaki fejlődésre* vezet. Ennek hatására a globális mértékben némileg lelassuló, de jóval kisebb költségekkel és jóval kisebb környezetszennyezéssel/terheléssel járó növekedési modell alakul majd ki.

¹ Ez értelemszerűen csak zárt gazdaságban és jelentős versenyképes kapacitások megléte mellett igaz, ami a magyar gazdaságot jó másfél évtizede nem jellemzi.

A könyv második része a hazai alkalmazásokról szól. A kérdéskört bevezető 10. fejezet rámutat, hogy a radikális intézményi változások, a szerkezeti átalakulás, a piacváltás, a tulajdonosváltás, valamint a stabilizáció valamennyi átalakuló ország tartós növekedési pályára állásának előfeltétele volt.² A fenntartható növekedés szempontjából fontos, viszonylag hosszabb távú gyorsulás lehetőségét meghatározza az, hogy a termelés tökeigényessége a gazdaság korszerűsödése miatt a kilencvenes években jelentősen javult. Ekkor nem, vagy alig növekvő beruházási ráta mellett is magas – 4,5 százalék körüli – növekedési pályára lehet(ett) állni. Ennek egyik *előfeltétele* az, hogy az *államháztartás* megtakarítói pozícióba kerüljön, hisz a lakossági megtakarítási ráta mai szintje hosszabb távú adottság (sőt, inkább a fogyasztói hitelezés terjedése valószínű).

A transzformációs visszaesést követő növekedést Erdős Tibor szerint nem indokolt a Jánossy-féle helyreállítási periódusként értelmezni (302–304. oldal). Utóbbi alapjául az emberi tőke – eredetiben a szakmastruktúra – változatlanlansága szolgált. A munkaező és főleg annak tudása Magyarországon a kilencvenes években viszont nem volt változatlan. Sőt, páratlan átrendeződések jellemezték, a számítógépes forradalom, a tulajdonosváltás, a működőtőke beáramlása, a piacváltás, a mindezekhez történő tömeges alkalmazkodás és/vagy a munkahelyek jó 30 százalékanak megszűnte következtében.³ Ez azt jelenti, hogy a modell alapjául szolgáló föltételezések veszítették el érvényüket.

A 12. fejezet a magyar gazdaság egyik legérzékenyebb kérdéséről, a *tőkeigényesség* jövőbeli alakulásáról szól. Itt kellemetlen – hogy úgy mondjuk, politikailag nem éppen korrekt – igazságokat mond ki a szerző. A hálózati infrastruktúra fejlesztése, a környezetvédelem elemi követelményeinek gyakorlati érvényre juttatása, valamint az agrárágazat idült válsághelyzetének rendezése szükségképpen jelentős, ámde közvetlen nyereséget nem hozó befektetéseket igényel. A közlekedésre a szerző szerint a GDP 3 százalékanak, a környezetvédelemre a GDP 1,4-1,7 százalékanak megfelelő többletráfordításra lenne szükség. A termelés tökeigényességi mutatója a magyar növekedés trendértékét a 4-4,5 százalékos tartományból 3,5 százalékra mérsékli.

A 13. fejezet a témakör másik oldalaként a terciér szektor és a megtakarítási ráta összefüggését vizsgálja. Megállapítja, hogy az oktatás és az egészségügy részleges magánosítása révén pótolható csak e területek tarthatatlanná vált tökehiánya, ami jórészt csak a megtakarítások rovására teremthető elő. A szerző – számos szakmai anyag szintéziseként – az egészségügyben a GDP 1 százalékára, az oktatásban a GDP 2 százalékára, a K+ F-ben a GDP további 1 százalékára tehető többletráfordításokat lát szükségesnek. Mivel a fejlesztések a versenyszféra működésének *peremfeltételeit* jelentik, semmiképpen sem takaríthatók meg (főleg következmények nélkül nem). Mindezek – a megtakarítások leapasztása és az átcsoportosítások miatt – 2,9 százalékra viszik le a fenntartható növekedés trendértékét Magyarországon.

A 14. fejezet az EU-csatlakozás növekedési hatásait taglalja. Megállapítja, hogy a komparatív előnyök kihasználása nem ad hozzá a műszaki haladás üteméhez, hanem *előfeltétele* annak, hogy az utóbbi a tényleges növekedési ütemben megjelenhessen. Az uniós tagság ezért önmagában nem növekedésgerjesztő hatású, sőt, szolid költségvetési és visszafogott bérpolitika híján⁴ – de csak akkor – a közös valuta bevezetése még le is hűtheti a növekedést. Ugyanakkor a verseny erősödése, a működőtőke többlete és az

² Ebből a – statisztikailag részletesen igazolható – felismerésből viszont belátható, sőt előre is jelezhető volt, hogy a stabilizációs politika felpuhulása térségszerte közvetlen kiváltó oka a fenntartható pályáról való letérésnek és a 2000-es évek első fél évtizedében kialakult tartós lassulásnak (*Csaba* [2002]).

³ E folyamatok plasztikus leírása és empirikus dokumentálása található a *Kocsis-Szabó* [2003] szerzőpáros legutóbbi kötetében.

⁴ Hogy ez ne így legyen, ahhoz újfajta fiskális intézményekre és eljárásokra van szükség – a mikéntekről a nemzetközi szakirodalom alapján lásd *Benczes* [2003].

uniós többletforrások 0,5-0,6 százalékot adhatnak a magyar gazdaság következő 10-15 évi növekedéséhez.

Az uniós tagság összefüggésében a szerző kiemeli: magyar viszonyok közt csekély a költsége az önálló monetáris politika feladásának.⁵ Másfelől a közös valuta bevezetésétől várható jelentős kamatsökkenés sem érinti érzékelhetően a magyar gazdaság tartós növekedési képességét, hiszen az más tényezők függvényében alakul a korábbiakban kifejtettek szerint. Így pedig az uniós tagságtól évi 0,6-1 százalékos növekedési többletet váró nemzeti banki számítások bizonyára túlbecsültek.

A 15. fejezet a tranzíciós pálya és a felzárkózás kérdéseit taglalja. A gyors fölzárkózás előfeltétele általános értelemben a radikálisan gyorsuló műszaki fejlődés volna, ez azonban Magyarország esetében nem reális feltevés. A növekvő tőkeigényesség lassító hatása megkerülhetetlen. Hacsak nem érjük el az ominózus 7 százalékos növekedést (ami a valós trendérték több mint duplája), nem 15, hanem 35-45 év alatt érhetjük el az évi 2 százalékkal növekvő EU átlagértékét. Ugyanakkor az sem kétséges, hogy az utóbbi években megfigyelt fegyelmetlen költségvetési politika és a vágyak vezérelte bérlétpolitika, valamint az ettől sem független magas reálkamatszint mellett a 3 százalék körüli trendérték lehet realisabb.

A záró, 16. fejezetben a szerző a gyakorlat és az elmélet számára legfontosabb néhány következtetést összegzi. Kiemeli: *a közepesen fejlett országok csoportjában* – de csak ott – *a konvergencia valóság* (16 ország fejlettségi szintje közti eltérés 1910–1990 közt 4,3-szorosról 1,4-szeresre mérséklődött). A beruházási ráta és a kamatszint alakítása révén a gazdasági növekedés ütemét közvetlen befolyásolni kívánó közgazdaság-elméleti törekvések *illúzióknak* bizonyultak. Ugyanakkor a politika *közel sem semleges* a növekedési ütem alakulására nézve. Az állandósult széthúzás légköre, a felelőtlen ígéretések versenye elbizonytalanítja a megtakarítást, a beruházást, fölhajtja az inflációt, a kamatszintet, gyengíti az árfolyamot. A felzárkózás mesterséges siettetése előre láthatóan az ellenkezőjére vezet.

Erdős Tibor legújabb könyvében, a nemzetközi szakirodalom és a hazai vitákban leginkább előtérben álló kérdései szerencsésen ötvöződnek egymással. Ezért mind az elmélet, mind a gazdaságpolitikai alkalmazások iránt érdeklődők haszonnal forgathatják. Mint a főnti, szemelvényes ismertetőből is kítűnhet, a szerző mindkét területen markáns saját eredményeket mutat fel, amelyek semmiképpen sem tekinthetők közismertnek. Jó lenne, ha a magyar gazdaságért felelősséggel tartozó döntéshozók, a közvélemény formálói és persze a diákok minél alaposabban tanulmányoznák e kötetet, mert sok, a gyakorlatban ismételtelen fölvetődő dilemmára lelhetnek választ.

A dolog természetéből adódóan sokan találnak majd vitatható pontokat is a fejtegetések között. Jómagam például úgy látom, hogy az infrastruktúra, az egészségügy, de különösen az ehelyütt a vidékfejlesztés tágabb összefüggéséből kiragadva tárgyalt agrárium beruházási igényét a szerző talán túlságosan is nagy megértéssel kezeli. A költségvetési alkuk természetéből adódóan az általa alapul vett ágazati elemzések mindig jelentős tartalékok beépítésével készülnek. Sőt, kézenfekvő az is, hogy a vasúti szállítástól a ma még kórház- és gyógyszerközpontú egészségügyig jelentős hatékonysági tartalékok is föltárhatók. Egyes feladatok kihelyezésével költséghatékonyabb megoldások is föllelhetők. A mezőgazdasági földek harmada több elemzés szerint is kivonandó az árutermelésből, az ott folyó termelést bizonyára nem érdemes támogatni. Ha ezt figyelembe vesszük, a fentiek eredőjeként a tőkeigényesség esetleg csak kevesebbrel nő. Másfelől a populista

⁵ Ez a magyar csatlakozási feltételek ismeretében fontos, hiszen ezáltal az árfolyam-politika és a költségvetési politika – a stabilitási és növekedési egyezmény alá eső – közös érdekeltsgű területté vált az acquis értelmében (bővebben lásd *Jankovics* [2003]).

politika – mint Argentína példázza – évtizedekre is a trendérték alá viheti a tényleges növekedési teljesítményt. Végül az uniós pénzek – mivel csak pályázati rendszerben lesznek elérhetőek, mértékük pedig 2007-től még így csökken is⁶ – a szerző által a beruházási oldalról várt fölhajtó erejük is csekélyebb lehet. Mindezek okán a magyar növekedés trendértéke inkább 3 százalék alatt lehet, az euró be nem vezetése és az ezzel összefüggő befektetői elbizonytalanodás mellett aligha lehet 2,5 százalék fölött. Utóbbi az érzékelhetőség határán van a társadalmi hajtások szempontjából, a stagnálás érzete pedig egyetlen új demokráciának sem jó.

Az előadottak alapján remélem, hogy az igényes kivitelben megjelent és időtálló elemzés előre vivő szellemi vitákat vált ki. Egyben ajánlom az üzleti és a közgazdasági felsőoktatás és minden komoly könyvtár számára Erdős Tibor gondolatébresztő elemzését.

Hivatkozások

- BENCZES ISTVÁN [2003]: Tétlenség vagy reform. Megjelent: *Lenkei Gábor* (szerk.): Euró – érvek és ellenérvek. MEH STRATEK, Budapest, 189–220. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2002]: Convergence and divergence in economic transformation and integration. Megjelent: *Schorkowitz, D.* (szerk.): Transition – Erosion – Reaktion. Verlag Peter Lang, Frankfurt–Bern–New York, 41–69. o.
- ERDŐS TIBOR [1972]: Gazdasági növekedés a fejlett tőkés országokban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- ERDŐS TIBOR [1974]: A termelés korszerűsödése és a gazdasági növekedés. Kossuth Kiadó, Budapest.
- ERDŐS TIBOR [1976]: Egyensúly, válság, ciklikusság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- ERDŐS TIBOR [1986]: Növekedési ütem – növekedési pálya. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ERDŐS TIBOR [1998]: Infláció. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- JANKOVICS LÁSZLÓ [2003]: A közép- és kelet-európai országok EU-csatlakozása és a magyar EU-csatlakozási egyezmény értékelése. *Competitio*, 2. évf. 1. sz.
- KOCSI ÉVA–SZABÓ KATALIN [2003]: Tanulás és felejtés vegyes vállalatokban. Oktatási Minisztérium, Budapest.

Csaba László

⁶ Ugyanis a hat nettó befizető és az EU pénzügyi biztossága 1 százalékban kívánja maximálni a 2007 utáni befizetéseket (*Világgazdaság*, 2003. október 31. és *Financial Times*, 2004. január 9.).

Csaba László az MTA közgazdasági bizottságának elnöke; a CEU, a Debreceni Egyetem és a BKÁE egyetemi tanára.